

A TORINOI KÖNYVTÁRI TŰZVÉSZ ÉS TANULSÁGAI.

— Közkönyvtárak megvédeése tűz ellen. —

GYALUI FARKASTÓL.

I.

A könyvtárak katasztrófája közül az, mely a torinói *Biblioteca Nazionale*-t érte, a legnevezetesebbek s a legnagyobbak egyike. Ebben a században csak a strassburgi könyvtárnak az 1870/71-iki franczia-német háború alatt, Strassburg ostroma folyamán, bombázás következtében elhamvasztása hasonlatos valamennyire ehhez a szerencsétlenséghez.

Ámde a torinói könyvtár vesztesége jóval nagyobb s éppen, mert ezrekre megy az elpusztult kódexek száma, elmondható, hogy az ókor óta, az alexandriai könyvtárnak Julius Caesar idejében történt leégése óta, kézirati könyvek ily tömegben s ily nagy tudományos értékben, néhány óra alatt el nem hamvadtak.

Az a körülmény, hogy a torinói tűzkatasztrófa béke idején történt s a tűz belülről támadt, tanulságossá teszi ezt a szerencsétlenséget arra nézve, hogy a könyvtári szaktudományok belőle a tűz ellen való védekezésre tapasztalatot merítsenek. Meg kell vallanunk, hogy a tűz ellen a legújabb, egészen modernül épített könyvtárakat kivéve, könyvtárakban jóformán semmi óvintézkedés sincs s a mi van, távolról sem elég. Általában az a felfogás uralkodott a könyvtárakban, hogy a könyv amúgy is nehezen ég s így nem kell tartani a tüztől. A torinói katasztrófa, melynek folyamán 32,000-nyi nyomtatott könyvkötet, és 3400 kéziratkötet pár óra alatt összeégett, teljesen megczáfolja, a mit eddig hittek a tűzvész veszedelmes voltáról, a modern könyvtárakra nézve is. A könyvtáraknak a tűz ellen teljes és aggódo gondossággal keresztülvitt védekezése immár elkerülhetetlenné vált, ha meg akarjuk óvni a nemzetet és a tudományos világot pótolhatatlan kulturális veszteségektől s el akarjuk kerülni a bűnös könnyelműség vádját.

A torinói tűzkatasztrófának, s a hasonló szerencsétlenségek ellen való védekezés tanulmányozására Dr. *Berzeviczy Albert* vallás- és

közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága kegyes volt a hely színére kiküldeni, mihelyt a katasztrófa nagysága és ezáltal jelentősége hiteles adatok által nyilvánvalóvá lön. Ez év január 25—26 közt való éjjel történt a tűzvész s január 31-én este érkeztem Torinoba, hol másnap, február 1-én reggel, megkezdhettem megbízatásom teljesítését. Ebben az a körülmény, hogy a katasztrófa színhelyén birói vizsgálatot kelle ismételten tartani s e miatt, valamint az olasz kultuszminiszternek közvetlen azelőtt történt látogatása miatt ott lényeges változtatást nem volt szabad tenni: előnyömre vált. (Fölhasználva az alkalmat, meglátogattam a milanoi Brera és Ambrosiana könyvtárakat is.)

Mínthogy czélom a könyvtári tüzet a tűz ellen való védekezés szempontjából ismertetni, adataim és jelentésem kivált e szempont figyelembevételére törekedtek.

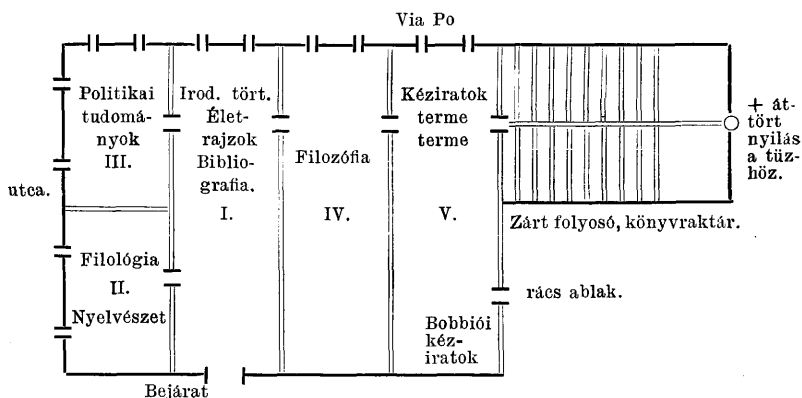
II.

A *Biblioteca Nazionale*, mely előbb egyetemi, később nemzeti közkönyvtár, az egyetemnek (melynek épületét 1713—20-ig építették) jobb szárnyán, a Via Po-ra nyíló részén s oldalt a Via Vasco felé eső szárnyán van elhelyezve a négyszög alakú épületben, egész sereg egymásba nyíló teremben az első és a második emeleten.

A tűz január 25—26-ika közt való éjjelen támadt. Éjjeli 1 és 2 óra közt az utcán járók az egyetem palotája előtt elhaladva, a második emeletből füstöt, lángot láttak előtörni. Az egyetem e szárnyának kapusát nagy nehezen birták fölverni; állítólag azt hitte, a farsang ideje lévén, hogy farsangi tréfából akarják felkelteni. A tűzoltóságot telefonon értesítették a rendőrség részéről, de a tűzoltókat se nagyon izgatta a hír, nagyobb erővel csak később vonultak ki. A tűzoltóság, megérkezése alkalmával, a helyett, hogy az utca felől létrákon az ablakon át hatolt volna a könyvtárba, a kanyargós és meredek lépcsőkön vontatta fel tömlőit. Őt terem égett már akkor. A könyvtári termek valamennyien fából készült könyvszekrényekkel voltak berendezve s mennyezetük (régii lévén az épület) szintén gerendákból állott. Mégis, éppen a könyvtermek s kivált a kéziratok terme fölött is szolgák lakását helyezték el. A katasztrófa helyének, a második emelet e részének vázrajza a túloldalon látható.

A II. számmal jelzett teremben van az igazgató hivatali szobája s állítólag, a mi azonban éppen nincs bebizonyítva, e teremben támadt volna a tűz. A tűzoltóság bejutva az égő könyvtermekbe, vízzel árasztott el mindent. A szolgák lakása (a lángban álló termek fölött átégvén a gerendázat, vagy, a mint némelyek szintén be nem bizonyíthatóan gondolták, a szolgák valamelyikének lakásán támadt volna a tűz s felülről égett át a mennyezet), szintén leégett s e lakások lakói életükön kívül egyebet alig menthettek meg maguknak.

Mindenük elégett; a mi vasbutorzat volt lakásukon, az lezuhant a második emeletre s összegörbülve megmaradt. Abban a lelki állapotban, melyben e szolgák voltak, a könyvtárban való mentéssel nem igen foglalkozhattak. Könyvtári tisztviselő az épületben egy sem lakott, maga az igazgató sem. Nagyon későre értesítette a tisztviselők egy részét s mihelyt megérkeztek, kivált Carta igazgató és Frati, a kéziratár öre, legfőbb törekvésük az volt, hogy a könyvtár legnagyobb kincsét képező kéziratokat mentsek meg. Az egyetemi szolgáloményzet e közben odagyűlve az épület többi részéből, az egyetemnek a földszinten levő súlyos vas pénzszekrényét mentette. A kéziratár terme szintén lángban állott, épp úgy, mint a többi négy terem, ezért hozzáférni, úgy hogy menteni lehessen belőle, alig voltak képesek,

A katasztrófa helyének vázrajza.

mert az égő termeken át nem is lehetett volna kimenteni a kéziratokat, bizonyos idő múlva. A kéziratár öre Frati, a zárt folyosó végén, a falon át tört nyíláson áthatolva (a †-el jelzett oldalról), életét lehetett szerencsés veszélyeztetni s a legbecsesebb kéziratok közül többet kimenthetett úgy, hogy a folyosón maga mögé állított emberekből eleven lánczot képezve a tűzből kihozott kéziratokat, a mennyit lehetett ekkor, biztos helyre tétette. Kézről-kézre adták egymásnak az eleven láncznak férfiai a zárt folyosón, hová a tűz már nem juthatott, a kézirati könyveket. Ilyen módon s egy későre kitört rácsos ablakon át menekültek meg a bobbi apátságból származó nevezetes kéziratok, így a görög kéziratok közül *Theodoretos* kommentárjai a kisebb prófétákhoz, továbbá *Della Rovere* bibornok kéziratai a XV—XVI-ik századból. Elpusztultak azonban a többi sok között csaknem teljesen a francia és olasz (román elnevezés alatt egymás mellé csoportosított) kéziratok, el nagyrészen a keleti kéziratok, s egy sereg nagybecsű kézirat mindenik szakból és kép-

viselt korból, köztük a savoyai ház történetére vonatkozó kézirat-gyűjtemény. Igen nevezetes kézirat, művészettörténeti szempontból legnevezetesebb volt a Berry herczeg részére a XIV-ik században készült imádságos könyv, pazar díszszel és miniatűrökkel ékesített flandriai eredetű kódex, melyet francia részről eredő elnevezés nyomán *Les Heures de Turinnek* neveztek. Ezt a gyönyörű miniatűrökkel ékített művet, a könyvtár egyik legnagyobb kincsét, teljesen elégettnek hitték s mert kezdetben nyomát sem találták, azt is vélték, hogy talán valaki ellopta a nagyértékű kéziratot s hogy hiányát elleplezze, maga gyűjtotta fel a könyvtárt. Néhány nap mulva megtalálták a szóban lévő kéziratot, teljesen összesülve, zsugorodottan, tönkremenne, néhány lapja kivételével. Miniatűrjeiből néhányat Durrieux, a párizsi Louvre egyik őre, fénynyomatban kiadott a Delisle tiszteletére 1902-ben megjelent diszműben, de a fénynyomatú képek — természetesen — nem adhatnak fogalmat az eredetiek káprázatos szin pompájáról.

A tűz elpusztította a könyvtár nyomtatott könyveinek legalább egy tizedét, a 320.000 kötetből 32000-et. A kéziratár 4200 darabjából csak 800-at lehetett megmenteni. A mit a tűz épen hagyott, azt is megrongálta a víz. Nemsak ama könyvek közt, melyeket a leégett termékből kihurczoltak, tett kárt a víz, hanem a leégett emelet alatt levő helyiségek könyveiben is. Ugyanis azt, hogy az első emelet is be nem égett, boltozatának köszönheti, melyen azonban a víz átömlött s nagy kárt tett az első emeleti termekben elhelyezett könyvekben, folyóiratokban és térképekben.

Említsük fel még azt, hogy a tűz után nemsokára hozzákezdtek a kimentett kéziratok megszáritásához, mert valamennyi átázott. A pergamentkéziratok közül sok egy redves fadarabhoz hasonló tömeggé sült össze. Másokat a hőség úgy összezsugorította, hogy eredeti alakjuk egy harmadára, sőt még kisebbre tőpörödtek, fölismerhetlenné válva. A kéziratok kiszáritása úgy történt, hogy az elzárt olvasótermek asztalaira kitett kéziratokat egész sereg egyetemi hallgató, könyvtári tisztviselők vezetése alatt vette kezelés alá. A kéziratok mindenik levele közé itatós papírt tettek. Hamarosan kézirat-restaurátort is hívtak Rómából, a kevésbé sérült kéziratok helyreállítására. Elvül kimondták, hogy valamennyi összeromlott kéziratot, vagy akár kéziratmaradványt, melyen bár néhány sor olvasható, megtartanak, ha másért nem, paleografiai czélokra. A nyomtatványokkal kevesebb munkát végeztek, ezek nagy részét a megmaradt szakkatalógus alapján ohajtják ismét megszerezni, lehetőleg.

A könyvtári tűz színhelyén Orlando kultuszminister is megjelent. A parlamentben a torinói képviselők interpellációt intéztek a tűz dolgában, kivált a könyvtár restituálása tárgyában a kormányhoz. A kormány válaszában elismeréssel szolt a vádaskodás és pártoskodás nélkül, tárgyilagosan tett interpellációkért s méltó feleletül kijelen-

tette, hogy rögtön nagyobb összeget bocsát a könyvtár rendelkezésére, a nyomban szükséges építkezési, helyreállítási munkálatokra, később pedig külön törvénynyel kíván módot adni a könyvtárnak veszteségei lehető pótlására és esetleg új könyvtári épület építésére. Elismeréssel szólt a minister a könyvtár személyzetének a tűznél tanusított önfeláldozó magatartásáról, mely által lehetséges volt több igen értékes kézirat megmentése.

III.

Most már, kritikai szemmel, tárgyilagosan megítélve a tűz lefolyását, a jelentések s a tűz után személyesen megvizsgáltak alapján, a katasztrófának, minket tanulságokra figyelmeztető képe ez: Nagy nemzeti kincsekkel megrakott közkönyvtárt elhelyeznek régi, XVIII. századbéli, nem könyvtárnak épített épületben. A könyvtárnak összes könyvszekrényei fából valók, régi magas könyvszekrények s a termekben fakarzatok, vastartányokkal. A második emelet termei fölött, köztük a könyvtár legnagyobb kincseit magában foglaló kéziratári terem fölött is, fagerendázat képezi a mennyezetet. És e termék fölött a harmadik emeleten öt szolgáló lakik családjával, a kik természetesen ott főznek is, konyháik ott vannak a könyvraktár fölött.

A fedél váza szintén fából készült. A könyvtárt régi rendszerű központi légfűtés melegíti, e fűtés melegítő nyílásai helyenkint közvetlen a könyvszekrények mellett nyílnak. Az összes helyiségekben, a könyvraktárakban, a kéziratárban is, villamos világítás működik.

A villamos világítás vezetéke a szokásos szurkos borító elszigeteléssel, keresztül-kasul furakodik az ajtófélfákon, mennyezetben, könyvszekrények oldalán is vonul végig.

A tűz vagy a szolgáló lakásán támadhatott s akkor a mennyezet átégvén, így terjedt, vagy a központi fűtés valamelyik melegítő nyílása meggyújtotta egyik könyvszekrény oldalát, vagy pedig a villamos világítás vezetékének drótja átizzott s meggyújtotta a teméntelen farész közül, melyen átvonul, valamelyiket. Ez az utóbbi eset látszik előttünk a leginkább valószínűnek. A tűz lappangott az esti órákban s csak az éjjel tört ki, teljes erővel. Kitörvén a tűz, a nyitott ajtókon át egymásba nyíló termeken s természetesen a fölöttük levő átégett fagerendázaton keresztül támadt légvonatban rohamosan terjedt, lángba borította a száradt faszekrényeket. Semmi sem állotta útját, de a kitört ablakon át is támadt légvonat, mely mint fujtató élesztette. A legbecsesebb kéziratok ezrei faszekrényekben, a könnyen pótolható nyomtatványok között. Semmi külön óvintézkedést nem tettek a kódexekkel szemben támadható veszedelemre.

A tüzet utczán járók veszik észre. Az egyetem e szárnyának van ugyan kapusa, de vagy nincs éjjeli csengője lakására, vagy ha van,

elromlott, csak a kapun s az ablakokon történt hosszas döngetésre jön ki, akkor is azt hiszi, hogy tréfálkoznak vele. A könyvtár igazgatója, a könyvtár tisztviselői közül egy sem lakik az épületben, a tűzoltóság-nak fogalma sincs róla, hogy óriási nemzeti kincsek forognak veszedelemben, csak később jön, teljes erővel, ekkor is egészen tájékozatlan a könyvtárban. Nem tudja, hogy mit kell legelőször s leggyorsabban mentenie, hanem, szokáshoz képest, itt is mindent eláraszt vízzel. A kéziratok mentésére a figyelem abban a pillanatban fordul, midőn, nagyon későn (mert későn értesítették) megérkezik az igazgató s a kézírattár rossz elhelyezése miatt, (nehezen hozzáférhető voltáért) sok idő vész el, nem perczek, hanem rettentő órák. Szóval: az a tény, hogy a védelemre előzetesen semmiféle intézkedés nem történt; a katasztrófa készületlenül találta a legnagyobb mértékben tűzveszélyesen elhelyezett könyvtárt. Igaz, hogy állítólag üveggömböcskébe zárt oltó-bombákkal (a milyeneket több párizsi könyvtárban láttam) megpróbálták oltani a szolgák, de e tűzoltó-szer értéke kétes és, ha egyáltalán van értéke, ez csak kisebb gyúlnál lehet, midőn rögtön kéznél van egész sereg ilyen üveggömb, töltve. Az egyetem szolgaszemélyzete a földszinten levő egyetemi pénztárt menti, melynek készlete tűzálló vasszekrényben van elhelyezve, — ellenben a fakönyvszekrényekben tartott megbecsülhetetlen értékű és pótolhatatlan kézirati könyvek, melyek értéke, pénzértékben is sokszorososan több, mint a pénztárban tartott összeg, — égtek. Az történt, a mi mai napig is a legtöbb könyvtárnál tovább történik, hogy tűzkatasztrófa lehetőségére nem is gondoltak.

IV.

Minden könyvtárt meg kell védeni tűz ellen, elővigyázatos és állandó óvintézkedések egész rendszerével. Egyúttal gondoskodni kell most már arról, hogy ha minden, emberileg lehető elővigyázat ellenére mégis tűz ütne ki, a tűz elfojtása, az oltás mily módon történjék. Ha előre megteszszük legalább a legszükségesebb intézkedéseket, ez esetben ki van zárva annak lehetősége, hogy cimeliumok; kéziratok, ősnymtatványok és pótolhatatlan, vagy értékes ritkaságok eléjjenek. Erre nézve a következő elveket kell szem előtt tartani, de egyúttal megvalósítani, minden közkönyvtárban, kivált pedig a nagyobb könyvtárakban.

Mindenekelőtt a könyvtár építésénél és berendezésénél már számot kell vetni azzal s erre aztán mindig gondolni, hogy a könyvtárt, könyveit tűztől kell féltetni. A modern könyvtári építés a maga vaskönyvszekrényeivel, vasból való fedélszerkezetével, és éghetetlen lépcsőzetével már nagyon sokat tesz a tűz és terjedése ellen. Nyilvánvaló, hogy az új épületeknél is a betonnal elválasztott könyvemeletek jóval többet érnek tűzbiztonsági szempontból, mint a nagy ter-

mek áttört nyílt vas-galériáikkal. Múlhatatlanul szükséges, hogy a mint a hajókat a víz ellen úgy védik, hogy minél több külön vízmentes rekeszre osztják, úgy hogy ha egyik-másik léket kapva meg is telik vízzel, ezért a hajó el nem süllyed, a könyvtárakban is a termék egymástól teljesen tűzmentesen izolálva legyenek. Nem szükséges vas ajtókkal izolálni. Tűz ellen impregnált faajtók, esetleg asbesttel bevonva, megteszik a szolgálatot. Külön figyelem fordítandó arra, hogy a könyvszállító liftek helye, mely, mint egy nagy kémény megy a legfelső emelettől a földszintig, teljesen elzárható, úgyszólván légmentessé tehető legyen. Ezért legjobb ez emelők számára helynek cement, vagy vashenger, mely éjjelre mindig teljesen zárva van. A könyvpolczokból is kerülni szeretném a fát. Néhány külföldi könyvtárban fa helyett már is könnyű bádogot, vagy üveglapokat tesznek a könyvek alá is tartó résznek. Egyáltalán, kivált a könyvraktárakból minden, a mi fából van, lehetőleg kerülendő.

Számot kell vetnünk azzal, hogy a magyar könyvtárak túlnyomó része, csaknem valamennyi, fa-könyvszekrényekkel van ellátva. Ha nem is lehet hamarosan kicserélni a fa-szekrényeket, de legalább az épületen magán kell átalakítást tenni. *Nem szabad* tovább könyvtárt úgy tartani, a mint például Gyulafehérvárt van a Batthyány-könyvtár, mely az ország egyik legbecesebb kéziratgyűjteményét tartalmazza, és a pótolhatatlan kéziratgyűjtemény is nyitott faszekrényekben, fagalériás teremben, van elhelyezve magasan, emeleten, mely fölött zsindefedél borítja az épületet. Majláth püspök úr érdeme, hogy a teremhez vezető falépcsőzetet, szakember tanácsára hallgatva, kőlépcsőkkel cseréltette ki, de a zsindefedél ily nagy nemzeti kincsek fölött igazán megdöbbenő! A fedél kérdése tűzbiztonsági szempontból éppen a legfontosabb. Kiváló külföldi szakembertől tudom, hogy tüzeknél a tűz terjesztője száz esetből kilenczvenkilenc esetben a fedél. Benn az épületben lassan terjed a tűz, de mihelyt a fedél gerendázatának egyetlen darabja meggyúl, az egész épületben minden veszedelemben forog. A könyvtárban a könyvek tényleg lassan gyúlnak meg, de a leégett fedelen át betóduló levegő, sokszor az oltás közben túlbuzgóságból kitört összes ablakokon át is növelt légvonat, nagygyá éleszti a tüzet. Ezért a legnagyobb gond fordítandó a fedélre és szerkezetére. Át kell tehát vizsgálnunk valamennyi nagyobb magyar könyvtár fölött levő fedelet s, a hol a padlás gerendázata nincs eléggé izolálva, ott cement-réteggel gondosan be kell vonni a padlást, hogy a fedél meggyúlása esetén is ne éghessen át a mennyezet. A falépcsőket is ki kell cserélni a könyvtárakban, vagy legalább cementtel bevonatni. A cementet nagy sikerrel alkalmazzák most a tűz elleni védekezésnél a vas é a kő helyett. Még arról is van szó, hogy az új könyvtáraknál a könyvszekrényeket is építsék cementből, kivéve elkerülhetetlenül szükséges vas-alkotórészeit.

Legsürgősebben intézkedni szükséges mindenik könyvtárnak,

melynek unikumai, nagybecsű ritkaságai vannak, hogy ezeket a többi könyvektől külön, a legvédettebb helyen, tűzmentes vasszekrényekben tartsák. Ma már ezek a szekrények éppen nem drágák, és, ha magánemberek, kiknek sokszor összehasonlíthatatlanul kevesebb értéket kell tűz s betörés ellen védeniök, nagyon sokan szerzik be a tűzmentes szekrényeket, azt hiszem, mindenik könyvtár, melynek ritka, becses darabjai vannak, legdrágább kincseit tarthatja s köteles is tűzmentes szekrényekben tartani.

A tűzbiztonságnak azt a szabályát is meg kell tartani, hogy tűzveszélyes épület közelében közkönyvtárt elhelyezni nem szabad és megfordítva: közkönyvtár közelében sem szabad tűzveszélyes épületet, gyárat, vagy raktárt létesíteni. Elég nagy aggodalmat ad e tekintetben Kolozsvárrott az, hogy az egyetemi és múzeumi könyvtárt ideiglenesen is, a régi, tűzveszélyes színházi épület közvetlen közelébe helyezték el. E színházat pár hó alatt talán már lebontják s így, hozzá új könyvtári épület létesítése is folyamatban lévén, e könyvtáraink megszabadúlnak a veszedelemtől. Jövőre azonban minden közkönyvtár (s természetesen más közgyűjtemények is) hasonló veszedelmes elhelyezését meg kell akadályozni. Ha akár a már meglévő épületeink szomszédsága tűzveszélyes, czélszerű, a mennyiben a könyvtár részére szükséges világosság rovására nem esnek, kőfallal megvédeni a könyvtárt. A *müncheni* kir. udvari és állami könyvtárnál a könyvtárépületet tűzbiztonsági szempontból magas kőfal által jókora távolságra elválasztották a szomszéd épületektől. Új, nagy könyvtár építésénél külön törvény által is, ha kell, szükséges megvédeni a könyvtárt a tűzveszélyes szomszédság ellen. Így tettek az 1896-ban befejezett bázei egyetemi új könyvtárépülettel: törvény védi attól, hogy szomszédjába tűzveszélyes épületet emeljenek.

V.

Az építésben és berendezésben tett alapvető elővigyázati intézkedések mellett, benn a könyvtárakban bizonyos elveket kell vas szigorúsággal keresztülvinni, elejét veendő a veszedelemnek. Mindenek előtt egy radikális intézkedést óhajtanak a nagyobb könyvtárakba s ez az, hogy a könyvraktárakban ne legyen mesterséges világítás. Télen, nyáron elég világos órája van a napnak arra, hogy a könyvkölcsönzés forgalmát le lehessen bonyolítani. A *milanói Ambrosiana* könyvtárban, melynek alapítója Boromeo bíboros-érsek, 1609-ben kelt alapító levelében kikötötte, hogy sohasem szabad gyertyával bemenni a könyvtárba, századok óta mai napig érvényben áll ez a tilalom. A könyvraktárakban senki sem járt mesterséges világítás mellett s azért ez a nyilvános könyvtár pompásan teljesíti hivatását. A gázvilágítás által robbanás s a legjobb esetben is a könyvek kötésének és anyagának kémiai úton jelentékeny megrongálása történhetik.

A villamos világítás pedig, hacsak rendkívüli költséggel teljesen tűzmentes anyagból készült csövekbe nem helyezik el a vezetékét, gyűjthat rövid zárlat (Kurzschluss) által támadt átizzásból, midőn is a vezeték egy részének borítéka nagy lánggal ég (erről a kolozsvári közegészség-tani intézetben kérésemre Dr. *Rigler* professzor úr előttem több kísérlettel bemutatván ezt a folyamatot, saját szememmel is meggyőződést szereztem.) Ezért, azt vélem, elkerülhető a mesterséges világítás a könyvraktárakban, melyek minden egyes része még sincs annyira szem előtt, mint a könyvtár többi helyiségei, melyekben, ha történik is ilyen gyúlás, az rögtön, úgy szólván szemünk előtt foly le. Ha megtörténik az az eset, hogy a könyvraktárakba multhatatlanul szükséges este bemenni, akkor az esetleges éjjeli könyvtári őrzáratnál is használandó zárt villamos kézilámpással kell arra a rövid időre világítani.

Az olvasóteremben s a többi hivatali helyiségben szükséges a mesterséges világítás. E helyiségekben is a legnagyobb gonddal izolálандó a villamos világítás vezetéke, s ha nem lehet elkerülni a gázvilágítást, nagy gond fordítandó gyakori megvizsgálás által a gázömlés s az ebből származható robbanás elkerülésére.

Az természetes, hogy valamennyi helyiségnek a könyvtáraktól teljesen tűzmentesen kell elválasztatnia. A fűtés, ott a hol a könyvtárakban nem központi gőzfűtés által történik, a könyvraktárakban nagyon veszedelmes. Kályhakkal fűteni nem is szabad könyvraktárakban. Néhány év előtt a magyar képviselőház régi helyiségében, a Sándor-utczai épületben, kályhától gyúlt meg egy könyvszekrény és a tűz elég jelentékeny kárt tett. Ott, a hol központi gőzfűtés nincs, melynek a raktárakban 15—16 Celsius foknál magasabbra nem is kell melegítenie, — ne legyen a könyvraktárban fűtés. Hogy a könyvtár egész épületében tilos a dohányzás, az természetes. Minden szabad lángra, legyen ez bár egy gyertya lángja, melyet csomagok pecsételéséhez gyűjtanak, ha másként nem lehet pecsételni, vagy gázvilágításnál a felgyújtás, midőn gyufákkal felgyújtaniok, a legszigorúbban eltiltandó — nagyon kell vigyázni a könyvtár bármely távolfekvő helyiségében is.

VI.

Ha az ember mindent megtett arra, hogy a tüzeset lehetőségének elejét vegye, mégis, előre el kell készülnie arra is, hogy arra az esetre, ha mégis tűz ütne ki, gyorsan elfojtható legyen. A könyvtárban elhelyezett tűzcsapok, rajtuk elegendő hosszúságú tömlőkkel, nagyon jó szolgálatot tehetnek, ha elegendő számban vannak. A hol vízvezeték nincs, ott vízkészlet legyen mindig tartalékban, a közelben, hogy kivált a haj kezdetén könnyen lehessen elejét venni nagyobb katasztrófának. A különböző extinciteurök kivált ilyen helyen (a hol vízvezeték nincs) a tűz kezdetén szénsavas víz tartalmukkal szol-

gálatot tehetnek. Szükséges rögtön, a legcsekélyebb gyúlásnál is, alar-mirozni a hivatalos tűzoltóságot. Akár van telefonvezeték a könyv-tár székhelyén, akár nincs: a könyvtár épületének külön tűzjelzővel kell birnia, melyet minden héten legalább egyszer, meghatározott időben, külön megállapított, próbát jelentő jelzés által ki kell pró-bálni, hogy működik-e. A közvetlen összeköttetés a tűzoltósággal oly jelzőkészülékkel, melyen a könyvtár több pontjáról lehet tüzet jelezni, okvetlen szükséges. Jelzésre a tűzoltóság köteles azonnal teljes erővel és készülékeivel kivonulni a könyvtárhoz. Minden este távozás előtt a szolgazemélyzetnek villamos kézi lámpással kötelessége átvizsgálni a könyvtár helyiségeit. Nagyobb könyvtáraknál éjjeli őr tartandó, a ki az estétől reggelig terjedő időben párszor bejárja a könyvraktárakat. Ha lehetséges, automatikus tűzjelző is alkalmazandó, mely bizonyos hőfokon túl a személyzetet figyelmezteti. Nagyobb könyvtáraknál ilyen jelzőkészülék igen jó szolgálatot tesz. A tűzoltóságot ezen-kívül előre meg kell ismertetni a könyvtár épületével, elhelyezésével. A parancsnokoknál s a laktanyában legyen ott a könyvtár tervrajza, mely a könyvtár előcsarnokában s a folyosókon is kifüggesztendő. A tüzekhez kivonulni szokott parancsnoknak tudnia kell a járást a könyvtárban, ismernie, hogy hol hatolhatnak be legrövidebb úton s azt, hogy ha a veszedelem imminensnek látszik, mely részét a könyv-tárnak kell minden áron, esetleg más részek rovására is, megvédeni, honnan kell a becsesebb könyveket, kéziratokat menteni, ha ezek még sem volnának tűzmentes szekrényekben elhelyezve. Arra hatha-tósan előre kell figyelmeztetni a tűzoltóságot, hogy vízzel ok nélkül ne áraszsa el, szokása szerint, a könyvtár helyiségét, mert a víz is óriási károkat okoz könyvek között. Újon épült nagy könyvtárban ezért adnak lakást az igazgatónak és a tisztviselőknak, valamint a szolgálknak, de természetesen a könyvtártól teljesen külön, izolált részen. Igy tűz esetén azonnal kéznél lehetnek s vezetik, irányítják a mentést, és az oltást. Vidéken, hol sok helyen a tűzoltóság nincs eléggé szervezve arra, hogy rendfenntartó osztálya is működjék a tűzoltósággal, ez külön a rendőrséggel előre megbeszélendő és tag-jainak hatóságuk által külön utasításba adandó az is, hogy a könyv-tár épületében támadt tűz esetén teljes erőlyességgel akadályozzák meg a kíváncsi tömegnek az épületbe való betódulását, mint ez vidé-ken rendes szokás. Ilyen esetre vidéken legjobb, ha azonnal katonaság rekviráltatik, mely az egész utcát elzárja. Az oltásnak és men-tésnek előre megállapított általános alapterv szerint kell történnie, mely célra a tisztviselőknak és a szolgálknak előre megállapított utasításai legyenek. Igen fontosnak tartom a könyvtáraknak tűz ellen biztosítását. A kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtárt, fölterjesz-tésünkre a közoktatásügyi kormány 1900-ban tekintélyes összegre biztosította tűz ellen, különös tekintettel arra, hogy oly tűzveszélyes szomszédságban van a két könyvtár, mint a milyen a kolozsvári

nemzeti színház régi épülete. Biztosítani kell mindenik könyvtárt tulajdonosának. Csekély összeggel lehetővé teszi katasztrófa esetén a könyvtár gyors újjáteremtését.

VII.

A könyvtárak és kéziratárak kincseinek, ritkaságainak az enyészettől megvédéséhez járul az a fontos kötelesség, melynek teljesítésével unikumaink a tudomány s a kultúra számára még arra az esetre sem semmisülnek meg, ha baleset elpusztítaná őket, vagy a mi természetes folyamat, ha a kéziratokat az idő elváltoztatná és megrongálná.

Értem azt a kötelességet, hogy minden unikumot, nevezetes kéziratot, metszetet le kell fotografáltatni. Még akkor is, ha két példány is létezik belőlük. Színes képekkel, ékítésekkel díszített kéziratoknál, a mai tökéletesbített eljárások lehetővé teszik, hogy gyorsabban s olcsóbban vehessünk hű másolatot róluk, mint ezelőtt. A terjedelmesebb és inkább tartalmuk, mint külső kiállításuk által nevezetes, vagy érdekes műveket, melyek hasonmását nem okvetlen érdemes megcsináltatni, közre kell adni legalább nyomtatásban mielőbb. E tekintetben a könyvtárnak a kéziratok és ősnymtatványok kikölcönzésében tanusított előzékenysége óriási hasznára lehet magára a könyvtárra nézve is. A kutató, a ki kiadja az elzárt és gondosan őrizett kéziratot, vagy unikumot az ősnymtatványok közül, egyúttal megvédi a nyomtatásban való közlés által annak szellemi lényét. Ha azután már el is égne a kézirat vagy a nyomtatvány egyetlen eredeti példánya, ez már nem akkora veszteség, mint ha csak hamu maradt volna belőle. Az ilyen becses és érdekes cimeliumainkat országsszerte fényképmásolat alapján mielőbb sokszorosítani kellene. Ilyképen a fényképnél állandóbb s ha kell színes reprodukciók által a könyvtáraknak oly féltékenyen őrzött ritkaságai tanulmányozásra teljes mértékben, másolataikban is hozzáférhetőkké válnak, s egyúttal nyomtalan elmulásuk lehetetlen lesz.

A torinói tűz után ez a kívánság megújultan nyilvánult s kivált Franciaországban rögtön intézkedést is tettek, hogy ilyen célra állandó jellegű segítséget adjon a törvényhozás. Nálunk sem lesz lehetséges e nélkül a segély nélkül e téren nagyobb eredményt elérni. A könyvtárak tulajdonosainak kell a költség egy részét viselniük, a hazai tudományos egyletek, társaságok vegyenek részt e nagyon fontos és kétségtelenül hazafias föladat teljesítésében. A bibliofília, a könyvkedvelés nemes passziójának itt szép tere nyílik a hasznos munkára. Magános bibliofil, vagy egy-egy ily célra létesült társaság lemásolhat 1—200 példányban esetleg még többen, valamely nevezetes, nagyon ritka magyar kódexet, magyar vonatkozású inkunábulumot. Mily érdemes, kedves és nemes passzió az ilyen!

Nálunk Magyarországon és még inkább Ausztriában, még mindig tulságos aggodalommal őrizik az inkunábulumot s a kéziratot a kikölcsönzéstől. Csakis ott helyben a könyvtárban való használatra adják ki némely magyar és osztrák könyvtárnál. Azt értem, ha egyes ereklyeszerű történelmi szempontból is nevezetes czimeliumot nem adnak ki a könyvtárból még más könyvtárhoz sem, teszem egy diszes Korvin-kódexet. De, hogy kéziratot, vagy ősnymatványt miért ne lehessen elküldeni legalább is könyvtárakban való használatra kölcsön, ezt sem tudományos szempontból, sem — a kifejtett okokból a könyvtár érdeke s az illető unikum, vagy kézirat biztonsága érdekében sem helyeslem. Külföldön s általában nálunk is mulófélben van a régi kincssórzó halálos aggodalom úgy, hogy igen szívesen küldenek el kölcsön becses, értékes kéziratokat is. Sőt, Hollandiában levő könyvtár részéről tapasztaltam azt az okos eljárást, (midőn egy ízben egy XVI. századból való igen becses kéziratát kölcsön küldte a kolozsvári egyetemi könyvtárhoz, kérésemre) hogy a kölcsön küldött kézirat mellé a könyvtár egy nyomtatott papírszalagot csatol, melyet midőn visszaküld a kölcsönvevő külföldi könyvtár, reáragaszt a csomag külső borítékára s a hollandiai vámhivatal nem bontja föl a kéziratcsomagot, hanem egyenesen, felbontatlanul s egyúttal anélkül, hogy összeturkálná és rongálná a kéziratokat és pecsétjeiket, ha vannak — a tulajdonos könyvtárba szállíttatja. Követendő, szép példának, kulturállamhoz méltó intézkedésnek tartom ezt.

A könyvtárak előzékenysége, egymás iránt s a közönség iránt tanusított liberális volta, mint látható, nemcsak a könyvtárak hivatásának teljesítését teszi — és csakis ez teheti — lehetővé, egyik védője is a könyvtár ritkaságainak, kincseinek a baleset, az elmulás ellen.

Azt óhajtanám, hogy a tűzvész ellen itt elősorolt védelmi intézkedéseket hozzák be a viszonyok által megengedett legnagyobb gyorsasággal a közkönyvtárakba. A közkönyvtáraknak azt a föladatát, hogy megőrizzék az irodalom termékeit a késő utókor részére is, csak akkor lehet lelkiismeretesen teljesíteniök, ha megvédik magukat a tűz pusztítása elől is, állandóan számot vetve a tűzkatasztrófa lehetőségével. Sem a külföldön, sem nálunk erre eddig nem gondoltak. A torinói nagy katasztrófa, melyet méltán nagy nemzeti szerencsétlenségnek tartanak Itáliában, rettentő intés: okuljunk belőle.
